

När Kalle Anka sändes för första gången 1960, var Berit 29 år. Hon minns det än idag. "När det började så var det inte tal om att man skulle göra något annat", säger hon.

Julen – en tradition i ständig förändring

Text och foto: Jessica Pamp

Idag innebär julen nya utmaningar för de som vill fira med nära och kära. 82-åriga Berit Christiansson har upplevt en jul där allt gjordes från grunden och alla var samlade runt bordet. Paulo Marques bor 240 mil från sitt hemland och firar jul med sin familj via en dator. Möt två människor som får julen att fungera på helt olika sätt.

Klockan är bara två på eftermiddagen, men det har redan börjat blåsa upp till storm. SMHI har gått ut med klass 3-varningar i Halland och Skåne. Den här gången är det Sven som drar fram. Och där det kommer att bli som värst idag, det är på västkusten. På västkusten i lilla Laholm, där Berit Christiansson är bosatt sedan 18 år tillbaka. Förra veckan firade hon sin 82:e födelsedag.

– Fy vad det blåser, hör jag henne säga när hon öppnar altandörren för att välkomna mig.

Vi slår oss ned i husets mitt, där Berit har inrett med en skinnsoffa som står vänd mot två gamla fåtöljer, med ett soffbord med röd julduk som skiljer dem åt. Huset, som från början var en sommarstuga, lät hon bygga ut när hon flyttade hit. Och det har möblerats med omsorg. I bokhyllan står hennes pappas gamla pokaler från när han var sjukampare i yngre dagar. Lite överallt hänger det fotografier på en pojke med brunt hår och blå ögon.

– Max ska upp och försvara sin mastersuppsats klockan halv fem idag, jag är lite nervös, säger Berit när hon kommer ut från köket, bärande på te och kakor.

Max är Berits enda barnbarn. Han bor i Minneapolis, Minnesota, där han studerar till arkeolog.

– Men det ska nog gå bra, han är så duktig, säger hon och ler.

Sedan Max flyttade till USA har Berit sett mindre av honom. Och över jularna har han stannat kvar för att fira med sina vänner.

– Det är sådan skillnad från hur det var förr. Då var det mostrar och fastrar och alla skulle vara samlade under julen, säger Berit.

Hon tittar ut genom fönstret. Där ute piskar trädgrenarna mot varandra och oroväckande moln rör sig snabbt framåt.

Det allra tidigaste minnet Berit har från julen när hon var liten, det var på 40-talet när det var krig. Hon hade en faster som drev ett pensionat i Helsingborg. På den tiden kom väldigt många flyktingar dit och hon hade anställda som hade flytt över sundet. Men när julen kom och faster Valborg skulle till Halmstad för att fira med Berit och hennes familj, visste hon inte var hennes anställda skulle bli av.

Andra världskriget var påtagligt i Halland, trots att Sverige inte deltog. Tyskarna seglade längs med västkusten för att ta sig in i Norge och i luften kunde man se de tyska flygplanen. Även om det sades vara ett neutralt Sverige, var det en annorlunda tid.

– Faster Valborg ringde hem och frågade om hon inte kunde få ta med de tre anställda flyktingarna, som var en äldre finsk dam, en ung dansk kvinna och man, säger Berit.

På den tiden bodde Berit i ett stort hus på Skedalagatan i Halmstad. Det var ett hus som hennes farfar hade byggt och det var mestadels Berits släktingar som bodde där.

– Så de fick fira jul med oss. Mannen som var med hade flytt över i en kanot från Danmark. Den hade 28 kulhål.

Vanligtvis firade de jul tillsammans i familjen och då var de runt 30 per-

FAKTA

Berit Christiansson

■ **Född:** 24 november, 1931.

■ **Bor:** Mellbystrand, Laholm.

■ **Familj:** Dotter, svärson och barnbarnet Max.

■ **Favorit på julbordet:** Grönkålen och julsinkin.

■ **Klär granen:** Alltid den 23 december.

■ **Gör helst på julafton:** Går en promenad och tittar på Kalle Anka och hans vänner.

soner. Men med de tre flyktingarna, upplevde Berit det som minnesvärda och speciella jular.

Det måste ha varit helt okända människor för dig?

– Ja, jag kände ju inte dem. Vi var nog uppfostrade så att man skulle ta hand om dem. Jag kan inte tänka mig något annat, och vi var ju så nära kriget.

I Halmstad där Berit bodde, arbetade hennes far som lokförare. Han körde de så kallade tysktågen, där han fraktade tyska soldater mellan Halmstad och Göteborg.

Vi börjar prata om tomten. I Halmstad på den tiden kunde man hyra in en tomte, och på så sätt visste inte barnen vem det var. Men när kriget kom och de flesta var inkallade, fick familjen Christiansson ta till andra metoder. Faster Valborg fick klä ut sig till Tomtemor i en lång röd morgonrock och dela ut klapparna.

– Min lillebror var fem år då och han märkte inte att det var faster Valborg, utan han var så upp i julklapparna, säger Berit och skrattar.

I skolan fick alla lära sig om andra världskriget. Och att kanske var inte Sverige så neutralt trots allt. Men ingen fick veta hur påverkade de svenskar som bodde i Halland faktiskt blev under den tiden.

Jag frågar om Berit tyckte om julen som barn, trots kriget.

– Ja, det gjorde jag, säger hon utan att tveka.

– Det var ju så stort egentligen för numera får ju barn allting hela året, men det fick man inte på den tiden.

Hon tar en klunk av sitt te och sätter sig tillbaka i soffan och ler.

– Ett år fick jag en blunddocka och det var ju jättefint, säger hon och visar mellan händerna hur stor dockan var.

En blunddocka var en större docka, i jämförelse med dagens Barbie, och mätte ungefär 30 centimeter. Den kunde blunda, och till varje docka fick man en uppsättning kläder.

– Den hade jag länge, tills min bror förstörde den för mig. Han petade ut ögonen på den, säger hon och skrattar.

Om man bortser från december 2012, har julhandeln slagit rekord de senaste 17 åren. Under förra året handlade svensken julkappar för 65,5 miljarder kronor. På Berits tid fick man nöja sig med en eller två presenter.

Barbro Johansson är docent i etnologi vid Göteborgs universitet. Hon gjorde i början av 2000-talet en studie om barn i konsumtionssamhället, där hon intervjuade de som var mellan sju och tolv år gamla och pengar, gåvor och önskningsar. Under arbetet blev hon förvånad över hur barn faktiskt ställer sig till julkappar.

– De önskade sig saker som hängde ihop med deras intressen, såsom idrottsgrejer eller saker till husdjuren. Men det var också så att många sa, "Ja, jag vet inte riktigt vad jag önskar mig, jag har redan allt jag behöver", säger Barbro Johansson.

Hon menar att det kunde vara ett tecken på att barnen hade det så pass

JULEN – FÖRR OCH NU

Här syns Berits far som var både lokförare och sjukampare. I bakgrunden skymtar alla hans pokaler som numera står i Berits bokhylla.

I Berits sovrummet hänger den

"Det tog lång tid innan far fick tag på rätt gran. Han var väldigt noga med hur den skulle se ut, det gick inte att komma med idéer."

bra ställt att de inte behövde gå i tio år och önska sig en present.

– Då kan man säga att man är bortskämd eller att man är materialistisk och inte är så mån om sina saker som man var förr, men man kan också säga att de här prylarna kanske inte betyder så mycket för dem.

Hon ställde då ytterligare en fråga, om vad barnens bästa saker var.

– De kunde då svara familjen, husdjuret eller fotbollslaget. Vilket snarare visade att prylarna fanns där, men det var inte dem som upptog intresset eller kändes mest värdefulla i livet.

Det är inte ovanligt att man då och då hör någon av den äldre generationen tycka att barn idag skäms bort med för mycket saker. Den synen vill Barbro Johansson ändra på.

– Jag tycker att begreppet bortskämd är spännande. Det uttrycker en typ av åldersmaktordning, gynnade på bekostnad av barn och det visar sig inte minst i hur vi talar om vuxna och barn, säger hon.

Barbro Johansson menar att barn beskrivs med vissa begrepp som man inte

applicerar på vuxna. Bortskämd är ett sådant och det betyder att vuxna som kan köpa något onödigt till sig själva säger att man unnar sig eller att man är värd det, medan barn som får saker och ting som inte är nödvändiga kan då kallas bortskämda. Och då läggs det helt andra moraliska aspekter på barns konsumtion än vad det görs på vuxnas.

Julens syfte är att skilja sig åt från det vanliga, att skapa en kontrast till det liv man för övrigt har under året. Och då hittar man medel för att göra det, som exempelvis att ge bort saker och äta julmat. – Något som väldigt många vuxna pratar om idag är att det viktigaste med julen är att få tid för varandra och i familjen. För barnens del är julafton den tid på året då de kan önska sig presenter som öppnas omgivna av speciella ceremonier.

Men med en julhandel som varje år slår rekord, kommer det också konsekvenser. Att det sker en överkonsumtion råder det ingen tvekan om, menar Barbro Johansson.

Vad är ditt bästa råd till föräldrar och släktingar som ska köpa julklappar till barnen?

"Tänk att sitta still från klockan fyra och inte ha fått några julklappar. Det var julbordet, sedan lutfisk och risgrynsgröt. Vi satt ju som på nålar hela tiden"

– Berit Christiansson

– Det finns väldigt många sätt att tänka miljövänligt när man handlar, man måste inte köpa flera saker i mjukplast utan man kan köpa något med bättre kvalitet som fortfarande är lika roligt eller uppskattat, säger Barbro Johansson.

Berit fyller på min kopp med te. Hon sätter sig tillbaka i soffan och tar en hemmagjord pepparkaka som hennes dotter har bakat. Hon säger att hon själv lagar nästan all mat under julen, förutom grönkålen som är inköpt i Harplinge. Det har hon med sig från barndomen, där det skulle börja lagas i god tid till jul.

Hos familjen Christiansson var lutfisken först ut. Fisken skulle lutas på Annadagen den 9 december och därefter byttes vatten varje dag fram till julafton. Precis allt skulle man göra själv. Stoppa korv, laga brunkål och göra sillsallad. Sist tillagades skinkan, som hade hämtats från slaktaren. Och granen hade Berits far varit ute och huggit i skogen. Den klädde han själv på julaftonsmorgonen.

– Det tog lång tid innan far fick tag på

rätt gran. Han var väldigt noga med hur den skulle se ut, det gick inte att komma med idéer. Och då satt vi ungar på golvet när han klädde granen.

– Det var något speciellt att sitta och titta på. De säger att barnögon tindrar och det gjorde de, säger Berit och ler.

Efter att granen hade klätts på julaftonsmorgonen var det dags för dopp i grytan vid lunch. Då var det bara familjen som var samlad. Först klockan fyra på eftermiddagen kom hela slakten och då skulle all julmat ätas.

– Två timmar senare skulle julmtenten komma. Tänk att sitta still från klockan fyra och inte ha fått några julklappar. Det var julbordet, sedan lutfisk och risgrynsgröt. Vi satt ju som på nålar hela tiden, säger Berit och skrattar.

På juldagsmorgonen väntade ingen kyrka, som för många andra svenskar på den tiden. Istället fick hon och hennes bröder sitta stilla utan att leka. Det skulle vara en lugn dag.

– Jag vet inte riktigt varför vi inte var religiösa, det kanske var en följd av fars idrottande. Folk var ju inte lediga på vardagarna som det är nu, utan

tävlingar skedde alltid på lördagar och söndagar.

Berits jul från barndomen verkar rofylld och harmonisk. Det fanns tillfälle till att göra all julmat. Det fanns tillfälle att se till att allting fanns. Hon tycker att stressen har tagit över med tiden.

– Det har nog blivit så för att både män och kvinnor arbetar. När jag var liten var mor alltid hemma, det var hennes jobb. Jag vet att far hjälpte till för han hade mycket priser och det skulle vara fint till jul. Det kommer jag ihåg för jag kan se honom sitta och polera silver, säger hon och pekar på pokalerna i bokhyllan.

Bara det senaste decenniet har resorna över jul ökat markant. Och man behöver inte tänka länge för att förstå varför.

– Människor har höga förväntningar på julen. Det kan lätt bli överambitiöst. Många gånger är förväntningar också att man ska träffa många, inte bara i familjen utan andra i slakten också. Jag tror man spänner bågen för högt helt enkelt, säger Gunnar Ahlberg, docent i samhällsmedicin och folkhälsa vid Göteborgs universitet.

Han har forskat kring stress och hur det påverkar människan. Hans teori om stressen kring jul kan ha att göra med att gamla könsroller fortfarande ligger kvar och att kvinnor i större utsträckning än män ofta får ta det största ansvaret för både planering och förberedelser.

– Blir det för mycket och för stress-

sigt så blir det ofta att de personer som ska organisera allt, det är dem som kan tycka att det inte blir så lustfullt och trevligt som man vill ha det. Utan det blir mest en oro för att man inte ska hinna få saker klara och att andra inte ska tycka att det blir tillräckligt bra.

För att kunna njuta till fullo av julen råder Gunnar Ahlberg istället att vara ner och umgås med människor man tycker om. Och att utnyttja och se julen som något vi faktiskt behöver under årets mörkaste tid.

– Vi behöver ett tillfälle att koppla av och ta det lugnt. Umgås, ta lite promenader, och göra aktiviteter beroende på vädret. Det är bra att få ett break från hösten, för den kan vara ganska påfrestande för de flesta, säger Gunnar Ahlberg.

Det börjar vina genom huset. Då och då huggar vinden tag i den gamla sommarstugan och det känns som att vi kommer att blåsa bort när som.

Berit lutar sig tillbaka i skinnsoffan. Hon berättar att jularna nu för tiden bara består av hennes dotter och hennes svärsön. Max är ju i USA och hennes egen man dog för 29 år sedan. Jag undrar hur det känns att inte ha sitt enda barnbarn med på julafton.

– Visst känns det konstigt. Vi sitter tre gamlingar och det blir inte detsamma, säger Berit och menar att julen är en högtid för barnen.

– Men det finns något som är fint idag, när man har någon på annan ort,

"Men det finns något som är fint idag, när man har någon på annan ort, att man kan skypa med varandra"

– Berit Christiansson

att man kan skypa med varandra. För då får jag se hur han mår, säger hon.

Berit pratar om hur avståndet minskar. Att det inte alls känns som att Max sitter i sin lägenhet i Minneapolis och hon i sitt hus i Laholm.

– Allt var inte bättre förr, säger Berit och skrattar.

Mycket har hänt och förändrats under den tid som gått sedan Berit var liten. Hela släkten kunde bo inom samma stadsmur. Och idag är familjemedlemmar mer utspridda än någonsin.

Och tack vare videosamtalsprogram såsom Skype, kan man minska de avstånd om man inte kan ta sig hem över jul. Ett avstånd som för Berit och Max ligger på cirka 600 mil.

– Vi äldre lätsades för barnen genom att distrahera dem. En av oss gick till ett annat rum på ovanvåningen, öppnade ett fönster och ringde i bjällrorna. Då började barnen skrika: "Vad är det, vad är det?". Då förstod de att det var tomten.

De sprang uppför trapporna till rummet där en av oss stod och då sa den vuxne: "Åh, ni missade honom precis, han hoppade ut genom fönstret". Då blev de besvikna så klart, ibland sa de: "Jag kan se honom!", säger Paulo och skrattar åt det hela.

När Paulo var liten var det många i slakten som var samlade vid julafton. Det var flera barn, moststrar och farbröder. Hans farfar var den som delade ut julklapparna och som höll i det mesta. Han var en stor förebild för Paulo. När han gick bort försvann de stora jularna.

– Vi ändrade på allt med jul för det saknades en stor personlighet och på

faktum att de inte kan ses, använder sig Paulo av Skype på julafton.

– Det handlar egentligen inte om att jag måste se dem för att se om de mår bra, utan snarare att jag känner mig nära dem, att jag vet att de är där. Det faktum att jag kan se alla, jag kan se rummet de sitter i och vad alla gör. Det gör att jag känner mig närmre. Det är den känslan det handlar om.

Jultraditionerna i Portugal ser något annorlunda ut än de vi har i Sverige. I många familjer är det Jesusbarnet som har kommit och lagt presenterna under julgranen. Även Paulos familj hade det så en gång i tiden, men i takt att fler blev ateister i hans släkt, adopterade de en osynlig julmtote istället.

– Vi äldre lätsades för barnen genom att distrahera dem. En av oss gick till ett annat rum på ovanvåningen, öppnade ett fönster och ringde i bjällrorna. Då började barnen skrika: "Vad är det, vad är det?". Då förstod de att det var tomten. De sprang uppför trapporna till rummet där en av oss stod och då sa den vuxne: "Åh, ni missade honom precis, han hoppade ut genom fönstret". Då blev de besvikna så klart, ibland sa de: "Jag kan se honom!", säger Paulo och skrattar åt det hela.

När Paulo var liten var det många i slakten som var samlade vid julafton. Det var flera barn, moststrar och farbröder. Hans farfar var den som delade ut julklapparna och som höll i det mesta. Han var en stor förebild för Paulo. När han gick bort försvann de stora jularna.

– Vi ändrade på allt med jul för det saknades en stor personlighet och på

JULEN – FÖRR OCH NU

Paulos mamma Madina, lillasyster Tita, lillebror João och systerson Afonso har fortfarande inte träffat Noam sedan han föddes. Vid julafton blev det därför just han som fick sitta bakom kameran.

"De små sakerna, som ritualerna och traditionerna som vi gör, är de viktiga eftersom de gör dig påmind om någon."

ett naturligt sätt försökte vi hitta ett sätt som kompenserade det, säger Paulo.

Men när Paulo var 16 år, föddes hans lillebror. Och då fick julen ett nytt perspektiv.

– Det handlade om att vi gjorde det för honom. Och sedan kom min systerson. Återigen handlade det om barnen, säger Paulo och fortsätter:

– Tittar man tillbaka så är det nästan som en barometer på förändringarna som händer i livet. Julen är när man stannar och ser – var står vi som en familj? Jag tror det är en naturlig sak som visar var du är och hur saker har förändrats.

Familjen i Portugal öppnar sina julklappar vid midnatt. Därför låter Paulo Skype stå igång från det att han går upp på julaftonsmorgonen, tills det att alla har öppnat sina presenter.

– Under natten till juldagen får jag se när de öppnar sina julklappar och

vad de får. Även om jag inte är där alltid när det står igång så känns det bra att veta att de är där live. Det ersätter ju inte det faktum att jag inte kan vara där i egen person, men det kompenserar det fysiska avståndet, menar Paulo.

Att vänta till midnatt med att öppna klapparna, är ett måste och något som Paulo tycker är viktigt. Men när han har firat jul i Sverige har det inte fått lika stor genomslagskraft.

– Jag är den enda som vill testa något annat och min sambos familj, som jag firar med, undrar vad jag håller på med, säger Paulo och skrattar.

Sedan sonen Noam föddes har han kommit till insikt att han så småningom vill föra vidare de jultraditioner som han har med sig från sin uppväxt till honom. Inte just för att de är traditioner, utan för att de innehåller mycket familjehistoria.

– Jag tror att de små sakerna, som ri-

FAKTA

Paulo Marques

■ **Född:** 16 maj, 1977.

■ **Bor:** Lund.

■ **Familj:** Sambon

Petra och sonen Noam.

■ **Favorit på**

julbordet: Janssons

frestelse.

■ **Saknar från**

det portugisiska

julbordet: "Bacalhau

da consoada", vilket

är torskfilé kokad med

ägg, kål och potatis,

serverad med vitlök,

olivolja och vinägerås.

tualerna och traditionerna som vi gör, är det viktiga eftersom de gör dig påmind om någon. Det är en koppling till det förlutna och de människor som var där. Vi gjorde saker då i min familj och vi gör det fortfarande. Det handlar om att föra vidare historia så att Noam får en koppling och kan relatera till de människorna, som min farfar.

Paulo säger att han förstår hur hans familj känner sig att inte ha honom där över julen. Och om han i framtiden hamnar i samma situation med sin son, vet han knappt vad han ska göra.

– Ja herregud, jag kommer att behöva följa efter honom. Det är det enda sättet. Jag måste få det att fungera, antingen åka dit eller ta hit honom, men man måste korsa det avståndet på något sätt, säger Paulo och skrattar.

Och om det inte funkar, då finns det alltid Skype.

– Ja, på något sätt måste vi föra

familjen nära och samman under julen, säger Paulo.

Även om familjemedlemmar befinner sig på olika platser i världen, finns det alltid en trygghet om att man ses under juletid. Och när det inte går att lösa rent fysiskt, ja då tar man till andra metoder. Och för Berit och Paulo blir det då viktigare att ta vara på de traditioner som de har vuxit upp med.

– Jag och Max brukar prata om gamla tider, om hur det var. Jag tror det är jätteviktigt att man gör det, annars glöms det, menar Berit Christiansson.

Som nybliven pappa har Paulo fått ett nytt förhållande till julen. Förmodligen kommer en del av traditionerna från Portugal att komma tillbaka i framtiden.

– Jag gör det för min egen skull. För att jag tycker att det är viktigt att föra traditionerna vidare, säger Paulo Marques.

Innan Skype fanns kunde Paulo bara ringa några få gånger till sin familj under julafton, eftersom det var dyrt att ringa utomlands på den tiden. Men med Skype kan han både se dem och ringa gratis.